

THE TOPIC-COMMENT STRUCTURES IN THE TURKISH SENTENCE AS A POLY-PREDICATION FORMATION FACTOR

Abstract: This article discusses the reasons giving ground to consider the non-finite forms a factor in the formation of nonlinear predication. The article presents the different view points on the features of the complex predication and on the existence of the so-called “semi-predication” in Turkish. The author comes to the conclusion that the non-finite forms play a particular role for the formation of nonlinear predication in the Turkish sentence.

Author information:

Embie Kyazimova

Lecturer

at „Konstantin Preslavsky“ – University of Shumen

✉ e.kyazimova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

Topic-comment structure, nonlinear predication, non-finite forms.

Въпросът за полипредикативността на турското изречение е тясно свързан с функцията на инфинитните форми в турския език. Тук възгледите на турските и европейските автори се разделят. Така М. Хенгирмен определя като полипредикативни тези изречения, които съдържат повече от едно сказуемо, изразено чрез спрегаема част на речта или съдържат повече от едно съждения [Хенгирмен 1999:354]. А. Йозкъръмль определя полипредикативното изречение, като изречение, което съдържа основно съждение и няколко спомагателни съждения, които разкриват и допълват основното [Йозкъръмль 2001: 233]. Докато първото определение се базира върху формалния критерий, второто има предвид логическата структура, която има отношение към неговата семантика. И двата принципа позволяват определянето на причастните и деепричастни конструкции като подчинени изречения. Редица европейски и руски автори също така обръщат внимание върху предикативността на причастните и деепричастни обрати в различни езици (руски, чешки), макар тя да е изразена не толкова очевидно. В повечето случаи обаче се говори за така наречена „*полупредикативност*” или за междинния тип изречения, които са нито прости нито сложни: с потенциална, неразгърната предикативност или допълнителни сказуеми [Реформатски 2003: 334, Шахматов 2001: 471]. В. Матезиус също така обръща внимание на особения статут на деепричастните обрати в чешкия език и отбелязва техния междинен характер – между изреченските членове и изречението [Матезиус 2001: 113].

Според мнението на турските лингвисти, носители на турския език, действието в подчиненото изречение не трябва задължително да се изразява с финитен глагол. Наличието на допълнителна предикативност в изреченията с инфинитни форми според тях се доказва с трансформация на изреченията като: *Serpil koltuktan kalkarak pencereyi açtı* – ‘Серпил, ставайки от фотьойла отвори прозореца’/: *Serpil koltuktan kalktı* + *Serpil pencereyi açtı* = *Serpil koltuktan kalkarak pencereyi açtı* – ‘Серпил стана от фотьойла + Серпил отвори прозореца.

Известният руски тюрколог Ю. В. Щека определя инфинитните форми в турския език (инфинитив, отглаголните имена, причастия и деепричастия) като разширени (разгърнати) членове на изречение и отбелязва тяхната предикативност. Разгърнатите или разширени членове на изречението, образувани с инфинитните форми, според него се приближават към подчинени изречения като образуват предикативно звено на съответната полипредикативна конструкция (аналог на сложноподчинено изречение) [Щека 2007, 319].

Турските лингвисти в повечето случаи разглеждат изреченията с инфинитни конструкции (причастни, деепричастни и инфинитивни) като сложни с изключение на Т. Гюленсой [Гюленсой: 200: 436]. Авторът счита, че синтактичните конструкции, в които действието е изразено с неспрегаема глаголна форма, не могат да функционират като подчинено изречение, а само като вид усложнено просто изречение. Прости усложнени изречения Т. Гюленсой нарича *girişik cümle*.

Ако към понятие „предикативност” подходим като към нелинеен феномен стават ясни постановките на такива автори като Золотова: «Известна полипредикативност, съвместяване на имплицитни предикативности с една доминираща, експлицитна, е присъща и на простото изречение, а в сложносъчинените изречения предикативността на придагъчните, макар и експлицитна, се неутрализира и подтиска от предикативността на главното изречение, което е основен изразител на комуникативното намерение на цялото изречение [Золотова 1973: 322]. При изреченията, определяни като *girişik cümle*, основната особеност е че самостоятелното, независимото изречение се превръща в член на друго изречение [Хенгирмен 1999: 362]: «*Bugün fidan dikip, yarın gölgesinde oturamazsınız*» sözü bize sabırlı olmayı negüzel öğütüyor– ‘Думите «като засадете днес една фиданка, утре ще можете да седите в неговата сянка» колко хубаво ни учат да бъдем търпеливи’. Изречението *Bugün fidan dikip, yarın gölgesinde oturamazsınız* е пълноценно изречение, но в дадения случай то влиза в групата на подлога и го определя. По такъв начин това самостоятелно изречение се включило в структурата на друго изречение.

Независимо от това дали инфинитните разширени структури се определят като подчинени изречения, или междинни конструкции, те при всички случаи изпълняват функция на един от изреченските членове.

А. Баскаков отбелязва една особеност, характерна за синтактичния строеж на тюркските езици, свързана с начина на мислене и неговата репрезентация във вербални структури. Според автора, «Анализът на всички типове словосъчетания (в широкото значение на този термин) в тюркските езици показва наличието на две противоположни по своята същност, структура и форма на типове словосъчетания, които се базират върху две различни форми или типове човешко мислене. Към тези два противоположни, антонимични по своя характер типове словосъчетания, а следователно и форми на човешкото мислене, се отнасят преди всичко словосъчетанията, основани върху предикация, или върху предикативни отношения, и второ, словосъчетания, основани върху атрибуция или атрибутивни отношения.» [Баскаков 1969: 91].

Наблюденията, извършени от Н. А. Баскаков върху синтактични структури в древните тюркски езици, показваха широко разпространение на двучленни предикативните словосъчетания (т.е. изречения).

Структурата на предикативните словосъчетания или изречения е представена от автора чрез следната схема:

$$\frac{A1 - C1}{\text{П}} \quad \text{_____} \quad \frac{A2 - C2}{\text{С}}$$

Схема 1. Структура на предикативно словосъчетание или изречение

където A1 е атрибут на подлога, C1 е субстантив, който влиза в състава на подлога, П е подлог, A2 е атрибут на сказуемото, C2 е субстантив в състава на сказуемото, С – сказуемо.

Всички второстепенни членове на изречението се отнасят или към групата на подлога или към групата на сказуемото, липсата на един от изреченските членове (подлог или сказуемо) се пояснява като резултат от редукция поради логическото отслабване на неговото лексикално и граматично значение. Според Н. А. Баскаков същите процеси са засегнали структурата на сказуемото в тюркските езици, които от двучленните словосъчетания, включващи атрибут (причастие) и субстантив (име), което преминава трансформация от абстрактно (но реално) значение към показателното местоимение (ол - този), а по-късно към личните местоимения: *мен, сен, ол, биз, сиз, олар* и накрая – към тях на пълна редукция [Баскаков 1969: 92].

Както виждаме, ключовото понятие при осмисляне на структурата на тюркското и турското изречение е предикативността като свойство, предикативното отношение като тип връзка и самият процес на предикация, който е вътрешно присъщ за езика като средство за комуникация. Н. А. Баскаков разглежда предикативността като отношение между компонента, който се предицира, и предициращия компонент. Аналогични отношения в предикационната концепция се определят като топик и коментар. Топик и коментар са понятия, които се базират именно върху отношенията на предикация и не се свеждат към отношенията подлог-сказуемо или тема-рема. В. А. Курдюмов различава 4 версии на предикационната концепция: класическата синтактична, текстова, психолингвистичната и типолого-стилистичната [Курдюмов 2006: 123]. В типичните топик-конструкции се разграничава това, за което се говори и какво се говори, при това тази характеристика се утвърждава от речевия акт. Първата част (това, за каквото се говори) е топик, а втората (какво именно се говори) е коментар. Обикновено топикът съвпада с групата на подлога, а коментарът – с групата на сказуемото. Наред с това те могат значително да се различават както с групата на подлога, така и с групата на сказуемото. Ч. Ли и С. Томпсон определят тези разлики по следния начин:

- 1) Синтактичният топик е определен (тематичен), а подлогът може да бъде и неопределен;
- 2) Топикът, поради неговата тематичност, обикновено е в началото на изречението;
- 3) Съгласуването на топика с коментара не е задължително (число, падеж, лице);
- 4) За разлика от подлога глаголът в състава на коментара не определя ролята на топика (топик по смисъл може да бъде и допълнение, и обстоятелство).

Така основните разлики с класическите отношения подлог-сказуемо се състоят в това, че топик и коментар не изискват класическа съчетаемост а са относително автономни. Под топик трябва да се разбират не думи, а позиции, които могат да бъдат запълвани с думи, словосъчетания и дори изречения.

Второто разбиране – текстовото принадлежи на А. М. Ефремов. Според това разбиране топикът е текстова категория, той организира не изречение, а текстов фрагмент. Текстовият топик обикновено надхвърля рамките на изречението, при това обаче всяко изречение може да има «свой» топик [Ефремов].

Третото разбиране – психолонгвистичното е представено от Т. В. Ахутина и А. А. Леонтиев, според които при пораждаване на речта говорещият създава структура, организирана потипа „топик – коментар”, която при необходимост се преобразува в подлогово-сказуемо изречение [Ахутина, Леонтиев]. Теорията на Н. А. Баскаков се съотнася с всички изредени теории, включително и с психолонгвистичната теория на Т. В. Ахутина. Както това отбеляза и В. А. Курдюмов, топик и коментар са съставните части на дълбинната ментална структура, организацията на която е подобна на синтактичната структура „топик – коментар”, т.е. синтактичната (повърхностната структура топик-коментар съответства на менталната, дълбинната). Сходството между тези виждания, към които изследователите в различно време и под различна форма стигат до аналогични резултати, е следствие от внимателния поглед върху всички (а не само „правилни”) синтактични структури, които системната лингвистика отправя към „случайни, речеви”, оказионални реализации. Последните изследвания на спонтанната реч и процесите на пораждаване и разбиране показват наличието на множество структури, които не се вписват в рамките на „училищната” граматика [Бондарко 2001, Василева и др. 2002 и др.]

Според това разбиране «вътрешнатареч», предшестваща и последваща след външната, вербализирана съдържа структури, подобни на синтактичните, а в съзнанието на говорещия топиковите структури предшестват структурите подлог-сказуемо. Това означава, че първоначално при продуциране на речта се поражда топик структура, която по-късно може да се преобразува в структурата подлог-сказуемо. При възприятието (разбирането) реципиентът преобразува «повърхностните отношения в отоншенията топик-коментар, т.е. отношенията между предицирания и предициращия компоненти, т.е. първични са менталните топик-структури, които по-късно в преобразуван вид се извеждат на повърхността.

Четвъртото разбиране се свежда към това, че *топик-коментар* това е езикова норма. В зависимост от предпочитанията на говорещите на даден език се различават топикови и подлогови езици и междинните – «и топикови и подлогови едновременно» и «нито топик, нито подлогови едновременно». Така структурите *топик-коментар* се очертават не само като синтактичните антиподи на подлога и сказуемото, но и като универсални характеристики на предицирания и предициращия компоненти на изказването. Наред с това топикът и коментарът често съвпадат в класическите подлог и сказуемо, изразени с име и глагол, име и количествено определение, изразено с именно сказуемо: Така, очевиден е топикът на конструкцията *Saat beş*. (Пет часа. букв: Час –пет1).

Както виждаме, първоначалната, нередуцираната структура на тюркското предикативно словосъчетание или изречение, представена от Н. А. Баскаков, напълно съответства на топикова структура. Предположението за предимно топиковия характер на турските предикативни конструкции се потвърждава с това, че подлогът в турското изречение може да бъде изразен освен със съществително име в именителен падеж практически чрез всички части на речта: местоимения (лични, показателни и въпросителни), наречия, неспрегаеми (инфинитни) глаголни форми (инфинитиви и причастия), следдози, а също така със словосъчетания, в които подлогът може да има едно или няколко определения.

Поради способността си да функционират както в именната, така и в глаголната парадигма всички видове инфинитиви и причастия могат да заемат позиции както на топика така и на коментара: *Okuması vardı, yazması azdı* можеше да чете, но не можеше (малко можеше да пише) имаше (неговото) четене, писането му бе малко. *Bu konuşmaya* (Д. п.) *nihayet verirken okumak terbiyesinden bahsetmek lâzımdır*. Докато приключваме този наш разговор, необходимо е *да поговорим* и за хигиената на четенето [АТБР 2009: 794]. *Derslerini okumayışı beni çok üzüyor*. Много ме натъжава това, как той *не си учи* уроците (букв. Много ме натъжава неговото *нечетене* на уроците). *Ağlamak para etmez*. Не си струва *да се плаче*. (букв. Да плачеш пари не прави –Плачът пари не прави. *Bu, kız aramaya, düşünmeye* (Д. п.) *değer bir şey değildi*. Това – *да търсимомиче, да мислиш* за него – не бе нещо стойностно (достойно, струващо си).

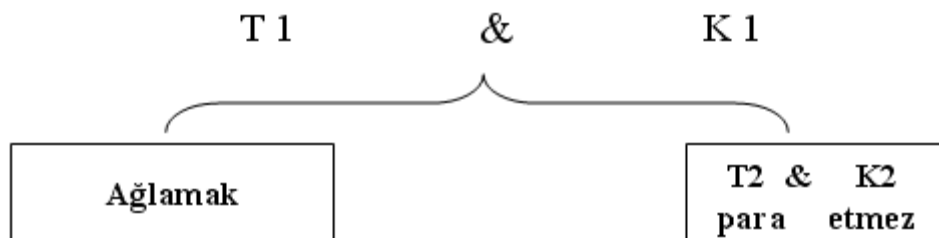

Схема 2. Топик-конструкция с топик - номинативен инфинитив

Такава структура се характеризира със сложен вид предикативност, която се установява от една страна между граматичен субект (топик 1) и предикативно словосъчетание (коментар 1), а от друга между топик 2 и коментар 2 в рамките на коментар 1.

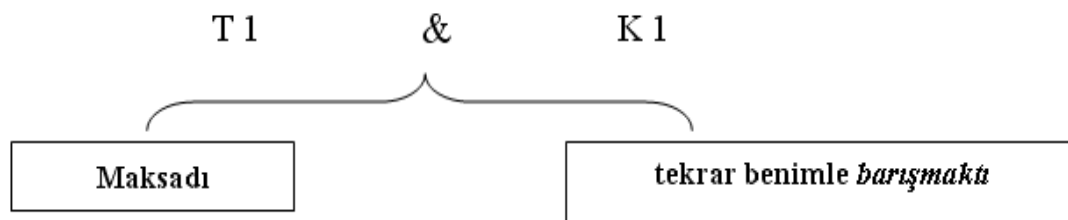

Схема 3. Топик конструкция с коментар - инфинитив във функция на сказуемо с обстоятелствено пояснение за време - *tekrar* и косвено допълнение със следлог - *benimle*

1Тук са интерпретирани примерите на Н. А. Баскаков от гледна точка на предикационната теория на В. А. Курдюмов .

Като топикови структури могат да бъдат квалифицирани някои предикативни словосъчетания/изречения, които се състоят от причастия и разширено сказуемо: *Denize düşen yılana sarılır. Bal tutan parmağını yalar.* Падналият в морето се хваща за змия. Който държи меда, си ближи пръста.

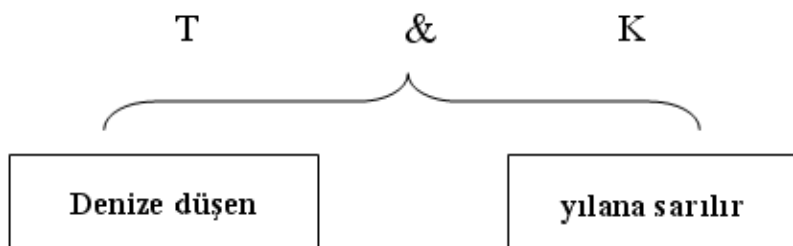

Схема № 4. Топик конструкция с топик сегашно причастие

В изречението '*Bu ameliyatı yapan doktorun eli öpülesiymiş*'. Ръката на лекаря направил тази операция *е била за целуване* (букв. Ръката на доктора, направил тази операция, била да я целунеш/да бъде целувана) в ролята на коментар функционира пожелателно причастие.

Схема № 5. Топик конструкция с коментар пожелателно причастие

В ролята на топик често функционира и минало причастие на *-dik*: *İstediğim şu dakikada sadece beni bırakmanızdır.* Това, което искаме в тази минута да ме оставите на мира. Приведеното изречение се характеризира със сложна полипредикативна структура:

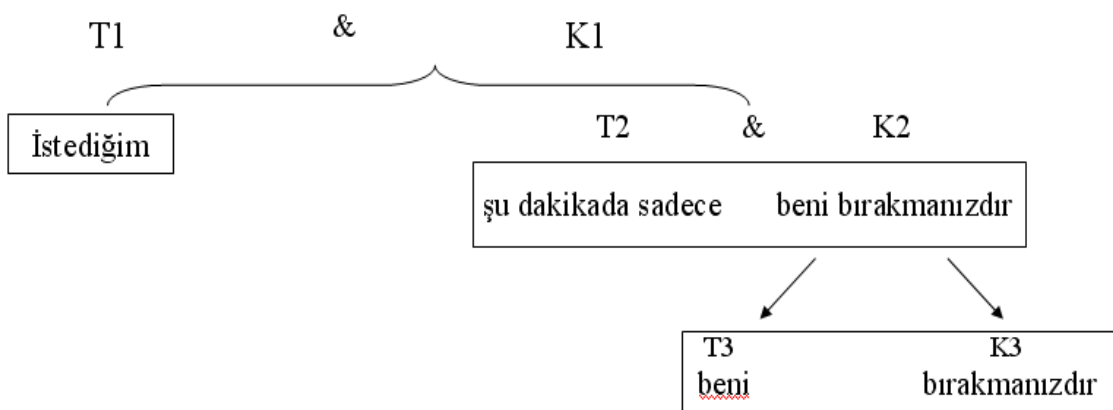

Схема 6. Топик конструкция с топик1 – минало причастие и коментар 1 с полипредикативна структура

Поради факта, че *деепричастията функционират в глаголна парадигма, те много рядко заемат позиция на топик: Arkadaşı gelmeyip kim gelecek?*

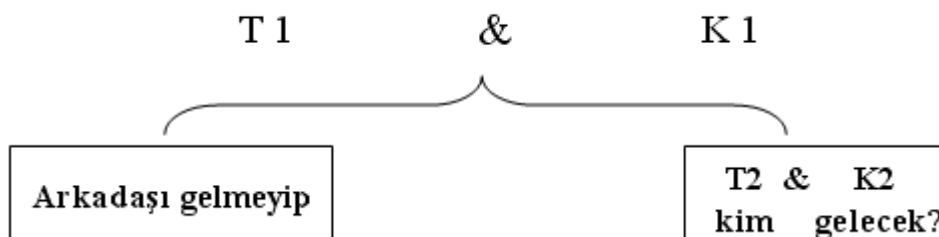

Схема 7. Топик конструкция с деепричастие в позиция на топик 1 и коментар 1 с нова предикативна структура топик 2 и коментар 2

Описанието на функциите на инфинитни форми и техните синтактични позиции в турски език позволяване само да се открие «подвижността» им при заемане на позиция на една или друга част на речта и описание на техните диапазони, но и да се открие особен нелинеен тип на тяхната полипредикативност.

References:

1. **ATBR 2009:** Dobrev, I. Akademichen tursko-balgarski rechnik, Sofiya.
2. **Ahutina 1989:** Ahutina T.V. Porozhdenierechi. Neyrolingvisticheskiy analiz sintaksisa, Moskva.
3. **Baskakov 1961:** Baskakov, N. A. K voprosu o kriteriyah priatochnyh prelozheniyi masdarnyh, prichastnyh i deepri chastnyh oborotov v turetskom yazykeke. Moskva.
4. **Baskakov 1969:** Baskakov, N. A. Vvedeniye v izucheniye tyurkskih yazykov. Moskva.
5. **Bondarko 2001:** Bondarko, L. V. Spontannaya rech i organizatsiya sistemy yazika// Byulleteny Phoneticheskogo fonda № 8 "Phoneticheskiye svoystva russkoy spontannoy rechi". Moskva - SPb, 17-23.
6. **Vasileva 2002:** Vasileva, L.A., Tananayko, S.O., Sherstinova, T.Y. Opredeleniye urovnya rechevoy kulytury v raznyh tipah rechi //Komparativistka-II: Almanah sravnitelnyh sociogumanitarnyh issledovaniy./Podred. L.A. Verbitskoy, V.V. Vasilykovoy, V.V. Kozlovskogo, N.G. Skvortsova. SPb, 164-176
7. **Gyulensoy 1995:** Gülensoy, T. Türkçe El Kitabı, Kayseri.
8. **Efremov 1990:** Efremov A. M. K voprosu ob universalynom tipologicheskom kriterii // Aktualniye voprosy kitayskogo yazikoznaniya. Materialy V Vsesoyuznoy konferentsii (Moskva, iyuny 1990 g.). Moskva, 153 -158.
9. **Zolotova 1973:** Zolotova, G. A. Ocherk funktsionalnogo sintaksisa russkogo yazika. Moskva.
10. **Yozkirimli 2001:** Özkırımlı, A. Türk Dili. Dil ve Anlatım. İstanbul.
11. **Kurdyumov 2006:** Kurdyumov, V. N. Kurskitayskogo yazika: Teoreticheskaya grammatikaTsitadely-treyd, 2006.
12. **Leontiev1969:** Leontiev A. A. Psiholingvisticheskiye edinitiy i porozhdeniye rechevogo vyskazyvaniya. Moskva.
13. **Matezius 2001:** Matezius, V. Izbrannyye trudy po yazikoznaniyu, Moskva.
14. **Reformatski 2003:** Reformatski, A. A. Vvedenievyazikovedeniye. Moskva.
15. **Hengirmen1999:** Hengirmen, M. Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara.
16. **Shahmatov 2001:** Shahmatov, A. A. Sintaksis russkogo yazika. Moskva.
17. **Shteka 2007:** Shteka, Prakticheskaya grammatika turetskogo yazika. Moskva.